

Снежана П. ВУЧКОВИЋ*
Универзитет у Београду
Филолошки факултет

Оригинални научни рад
Примљен: 11. 1. 2023.
Прихваћен: 22. 2. 2023.

ТВОРБЕНА ПРОДУКТИВНОСТ У ДИЈАХРОНИЈИ И СИНХРОНИЈИ И ФАКТОРИ КОЈИ НА ЊУ УТИЧУ

У раду се појам творбене продуктивности разматра у контексту комплементарности деривационих процеса и деривационих односа који утичу на дијахронијску активност одређених прасловенских суфикса, као и на степен њихове продуктивности на неком синхронном језичком пресеку. У постављеном оквиру творбено-семантичке групе назива за лица мушког пола разматрани су одабрани, прасловенски по пореклу творбени типови (из творбено-семантичких категорија *nomina agentis* и *nomina attributiva*) у настојању да се осветле они дијахронијски творбени процеси који на неком синхронном језичком пресеку резултују престројевањем парадигматских односа творбених елемената и променом њиховог положаја на скали продуктивности. Рад има и упоредно-историјску и упоредно-типолошку димензију јер се поред српске констатује и стање разматраних појава у широј словенској перспективи.

Кључне речи: творбена продуктивност, прасловенски суфикси, *nomina agentis*, *nomina attributiva*, деривациони процеси и деривациони односи.

1. Појам творбене *продуктивности* неједнако је у литератури дефинисан, како у погледу одређења положаја творбених јединица на скали продуктивности (веома продуктиван / мање продуктиван / слабо продуктиван / непродуктиван / уникалан), тако и творбено-семантичког нивоа на којем се продуктивност разматра. Обично се за критеријум продуктивности неког творбеног афикса (тј. творбеног типа као најмање структурне јединице творбеног система) на синхронном језичком нивоу узима његова способност да учествује у творби нових речи, што подразумева регуларност творбеног модела у којем се дати творбени елемент јавља тј. његову усталеност и учесталост у језику носилаца који га користе као идеалан, аналошки узорак за творбу назива за нове појмове.

* snezanabaukvuckovic@gmail.com

1.1. Синхрона продуктивност неке јединице творбеног система представља, међутим, умногоме статичну, раванску пројекцију дијахронијског процеса њеног творбеног развитака који тече пролазећи кроз низ узастопних синхроних стадијума на којима њену продуктивност можемо валоризовати у контексту деривационих односа тј. опозиција и корелација са другим синхроно функционишућим елементима датог творбеног система. У даљем историјском развиту тај ће систем деривационих односа еволуирати и мењати се, те на неком следећем синхронном пресеку резултовати новом прерасподелом деривационих односа и новом хијерархијом елемената у погледу продуктивности.

Питање дијахронијске продуктивности словенских творбених афикса неопходно је, зато, сагледати кроз призму повезаности творбених процеса (дијахронијски аспект) и творбених односа (синхронијски аспект), укључујући и критеријуме њихове временске појаве и територијалне распрострањености. Временска и просторна перспектива настанка и развитака појединих творбених типова (чији конститутивни елемент творбени суфикси чине) уводи у одређење појма дијахронијске продуктивности критеријум *посведочености* и *активности* творбених суфикса у овом или оном творбеном значењу, почев од настанка датог творбеног модела (реконструисаног упоредно-историјским методом на познопрасловенском нивоу) па до данас (у посебним словенским језицима), док се о *степену* те *продуктивности* може говорити само у оквирима синхроног творбеног система неког језика, дијалекта или говора.

1.2. Да би се утврдило да ли је нека псл. творбена јединица и данас у словенским језицима посведочена, оцртали путеви њеног историјског развитака, те изнашли узроци због којих је она могла мењати степен творбене продуктивности или пак бити постојано активна – у некој идеално замишљеној пројекцији неопходно би било сагледати корпусе свих словенских књиж. језика (рачунајући на проблеме у вези са различитим лексикографским традицијама), те дијалекатску и историјску језичку грађу. Поред тога, статус продуктивности неке творбене јединице на одређеном синхронном језичком пресеку може се оценити уз услов да постоје речници неологизама који потврђују продуктивност дате творбене јединице и уз поштовање принципа да се поређење врши на нивоима изофункционалних језичких стратуса.

Остварење овако конципираног задатка умногоме превазилази оквири овог рада и зависи од постојања расположивих лексикографских извора. То ипак не значи да се на неком омеђеном и довољно репрезентативном узорку не могу осветлити они општи дијахронијски процеси који су на синхронном, савременом пресеку појединих слов. јез. могли резултовати различитим статусом јединица у погледу творбене продуктивности у овој или оној творбено-семантичкој категорији.

1.3. Предмет наше анализе је један фрагмент словенског именичког творбеног подсистема, онај који се односи на лексичко-семантичку групу назива лица мушког пола, у чијем смо оквиру издвојили неке суфиксалне творбене типове који припадају двома творбено-семантичким категоријама –

nomina agentis и *nomina attributiva*. Настојаћемо да на овом материјалу осветлимо оне дијахронијске творбене процесе који утичу на промене у парадигматском систему деривационих односа те последично и на продуктивни статус неких прасловенских творбених суфикса.

Основу корпуса за анализу представљају примери из српског књижевног језика (РСАНУ, РМС, ОРСЈ), упоредно-историјски и упоредно-типолошки поређени са стањем неких других слов. јез. система (према доступним речничким и интернет ресурсима), док је дијалекатски материјал, укључен ради поткрепе неких судова, спорадично навођен¹. За констатовање прасловенског порекла суфикса дати су подаци према ЕРСЈ и СП.²

2. Словенски језици су на творбеном нивоу својих система (те и у оквиру разматраних категорија) сачували изразиту типолошку сродност (како у погледу наслеђених творбених средстава, тако и њихових творбених веза и односа). Они су, међутим, током историје развили и особености које су утицале на појаву неких важних међусобних разлика. Те разлике се, када говоримо о суфиксацији као доминантном типу слов. творбе, на структурном плану манифестују појавом различитих обличких деривата старих псл. суфикса, док их на творбено-семантичком плану одликује ширење функционалног обима суфикса и развитак нових творбених значења. Ова морфофонолошка способност псл. суфикса да шире свој обим, да се везују за различите типове творбених основа, аналошки распростиру и учествују у различитим творбено-семантичким категоријама развијајући притом и нова творбена значења – била је један од основних општих узрока дијахронијске продуктивности неких прасловенских суфикса.

Међутим, разлике у степену продуктивности на синхроним пресецима данашњих словенских језика резултат су промена у систему њихових парадигматских односа – и унутар и између творбено-семантичких категорија – па ћемо у наставку овог излагања неке од посебних историјских узрока тих промена настојати да издвојимо и осветлимо њихову улогу и значај.³

2.1. Основни узрок промена у систему парадигматских деривационих односа била је историјска тенденција повећања функционалног обима неких псл. суфикса и развитак нових творбених значења. Издвојићемо два њена битна правца.

А. У кругу разматраних творбено-семантичких категорија среће се ширење функционално-семантичког дијапазона неких типично агентивних суфикса на класу *n. attributiva*. Оно је у бројним случајевима било обеле-

¹ Примери из српских дијалеката забележени у *Рјечнику говора Проиђења* (РГП), *Речнику говора јужне Србије* (РГЈС), *Српском рјечнику* (СР) навођени су према њиховим дигиталним издањима на речничкој платформи *Расковник*.

² В. списак извора на крају рада. Реконструисане псл. лексеме наводимо првенствено према ЕРСЈ (том, број стр.), а ако је њихов извор био СП то ће датом скраћеницом бити и назначено.

³ Говорећи о теоријским аспектима неких тенденција присутних у историјском развоју творбеног система руског језика, Г. А. Николајев наводи и неке које за извор имају унутар-системске (унутартворбене) или међусистемске (нпр. творбено-граматичке) односе. Ове смо аспекте Николајевљеве анализе имали у виду и приликом нашег разматрања питања творбене продуктивности.

жено развитком експресивних, квалификативно-вредносних значења јер је агентивна семантика која се за ове суфиксе везивала, у споју са другачијим типом основа, утицала на то да се дата мотивациона карактеристика поима као наглашена, интезивна, појачана.

То је, на пример, био случај са агентивним суфиксом *-аць који се у исл. и зсл. јез.⁴ јавља и у атрибутивној функцији (упор. нпр. рус. *усач* 'бр-кајлија', укр. *горбач* 'грбоња', пољ. *brzuchacz* 'трбоња', чеш. *naháč* 'голаћ' и сл.). Иста појава се, на пример у рус. језику, бележи и код суфикса *-ить (упор. нпр. рус. *певец* 'певач' : *певун* 'који често и много пева, воли да пева' и сл.), док је у срп. књижевном језику он данас у обе категорије непродуктиван. Доказ његове непродуктивности је и појава секундарне афиксације тј. наслојавања другог суфикса, продуктивног за дати синхрони пресек (упор. *бег-ун-ац*, *млад-ун-ац*).

Развитком експресивних, атрибутивних значења ови суфикси су могли смањити способност да буду идеални показатељи агентивне творбене категорије и уступити место неким другима. Тако се у рус. јез. високо на скали продуктивности агентивних суфикса учврстио суфикс -цик/-чик (упор. рус. *каменицик* 'зидар', *докладчик* 'известилац, референт' итд.) и потиснуо суфикс -ач из центра агентивне категорије.⁵ Насупрот томе, у српском језику суф. -ач није развио продуктивност у класи n. attributiva, те је и могао остати као један од типичних представника агентивне групе. Појава нових суфикса на историјској сцени, попут споменутог рус. суфикса -цик/-чик, даље је подстицала преструктурирање у систему деривационих односа у оквиру одређене творбено-семантичке категорије.

Б. Ширење функционално-семантичког опсега типичних агентивних суфикса и на класу предмета, пре свега оних из домена n. instrumenti, настаје као резултат узajамних односа између семантичке и морфемске деривације. По тумачењу Николајева, резултати семантичких промена (конкретно метонимијског преноса значења) се морфологизују и условљавају појаву творбене хомонимије (2010: 80), која је за наше разматрање значајна зато што она иницира престојавање у парадигматским односима суфикса унутар разматраних категорија: упор. нпр. *носити* ⇒ *нос-ач* 'лице које нешто носи' (n. agentis, морфемска деривација) ⇒ *носач* 'предмет који нешто носи' (n. instrumenti, семантичка деривација) ⇔ *носити* : *нос-ач* (n. instrumenti, морфемска деривација)).

Овај дијахронијски процес условљавају два важна фактора о којима је писала још И. Ревзина (1969: 9). Први се односи на отвореност семантичког поља предмета које се током историје непрестано богатило новим називима у вези са културно-цивилизацијским развитком слов. друштва, а други је у вези са тим да осим суфикса *-(i)dlo псл. језик није имао друге специфичне суфиксе у центру категорије n. instrumenti, те су нове номинационе потребе

⁴ Скраћеницама *исл.*, *зсл.* и *јсл.* обележавамо источнословенске, западнословенске и јужнословенске језике.

⁵ Суфикс -ач се у руском језику углавном среће у разговорном дискурсу (упор. Лопатин и Улуханов 2016: 295).

задовољаване коришћењем већ постојећих номинационих образаца. Тако је, на пример, током историјског развитка агентивни суфикс *-аць стекао нарочиту активност и у овој класи назива (упор. рус. *толкач* 'гурач, потискивач', укр. *вимикач* 'прекидач', чеш. *kropáč* 'прскалица', пољ. *wyguwasz* 'вадилица (поврћа)', срп. *бријач*, мак. *влекач*, буг. *дълбач* 'дрводељско длето' итд.), а исти тип ширења среће се и код неких других агентивних суфикса, са неједнаком заступљеношћу и степеном продуктивности у овој функцији у данашњим слов. језицима.

Тај процес је могао утицати на статус продуктивности старог инструменталног суфикса *-(i)dlo, јер су у конкурентним односима творбених синонима (типа срп. *држало* : *држач* и сл.) неке творенице њиме грађене биле потискиване све до њихове потпуне архаизације или су пак опстајале уз семантичку специјализацију (упор. нпр. *казало* : *показивач* и сл., ОРСЈ). Упркос приливу агентивних суфикса, суфикс -ло је у српском језику и даље активан. На очување његове продуктивности утицало је то што се он јавља као средство семантичке диференцијације, не само у истокореним твореницама типа *возило* : *возач*, већ и онда када је јављање хомонимичних творбених типова који припадају различитим творбено-семантичким категоријама и носе различито творбено значење (типа *нос-ач* 1. 'лице које нешто носи' (n. agentis); 2. *нос-ач* 'предмет који нешто носи' (n. instrumenti)) као последицу имало потребу за средством које ће неопходну разлику у значењу и формално обележити (упор. *носач* : *носило*).

Историјски процес ширења функционалног обима разматраних суфикса одвијао се, дакле, у контексту неких других важних покретача промена у систему њихових парадигматских односа (појава нових суфикса, однос семантичке и морфемске деривације, творбена синонимија, творбена хомонимија) што је могло утицати и на продуктивни статус датих творбених елемената тј. на њихов положај на скали продуктивности.

2.2. Међу суфиксима које разматрамо у овом раду јављају се и они који генетски гледано представљају аломорфне варијанте једног те истог прајезичког суфикса-сугласника, настале у вези са морфолошким по карактеру процесом формирања тврде и меке варијанте именичке промене, односно са процесом ширења примарних суфиксних модела структурним суфиксима *-jъ / *-ja.⁶ У кругу наших творбено-семантичких категорија такво порекло су имали на познопрасловенском нивоу већ самостални суфикси *-акъ и *-аць (упор. *-k-jъ > *-čъ ⇒ *-акъ / *-аць).

Синонимија ових осамостаљених и тиме конкурентних афикса подстицала је њихово даље историјско размеђивање и прераспodelу творбених функција,⁷ првенствено у вези са њиховим опозицијама према другим изофункционалним афиксима – онима који нису општесловенски распрострањени, затим суфиксима развијеним на некој од историјских етапа посебних сло-

⁶ Упор. Бернштејн 1974 : 280.

⁷ Упор. преглед њиховог јављања у различитим творбено-семантичким категоријама у књиж. слов. јез. (Вендина 1990: 52–54; 62).

венских језика, те страним суфиксима унетим посредством позајмљеница у различитим историјским периодима.

Навешћемо неке аспекте историјских процеса који утичу на данашњи продуктивни статус ова два прасловенска суфикса:

- а) Конкурентни односи са псл. по пореклу суфиксима који се срећу само у неким данашњим словенским језицима: упор. нпр. у оквиру категорије *n. agentis* суф. *-(a)l'ь⁸ (рус. разг. *строгаль* 'стругач'; укр. *скрипаль* 'виолиниста'; чеш. разг. *kecal* 'брбљивац, наклапало', *št'áral* 'њушкало, сумњало'; пољ. *kowal* 'ковач') или у оквиру класе *n. attributiva* суф. *-usъ⁹ (пољ. *lizus* 'улизица, ласкавац', *garbus* 'грбавац, грбоња') или *-ęga¹⁰ (упор. рус. *работяга* 'радиша', *блудяга* 'скитница', *молодчага* 'снажан, јак момак'; укр. *бродяга* 'скитница', *парняга* 'момчина'; пољ. *włóczęga* 'скитница') итд.
- б) У рус. књижевном језику, како смо већ констатовали, централну позицију у категорији *n. agentis* заузима суфикс *-цик/-чик* (развијен као иновација на руском терену) и опстаје у конкурентним односима са великим бројем доцније примљених страних по пореклу суфикса. Те иновације су могле утицати на слабљење продуктивности суф. *-акъ у агентивној категорији, а с друге друге стране и изазвати везивање суф. *-аць за класу *n. instrumenti* и класу експресивно обележених атрибутивних назива (упор. Вендина 1990).
- в) У српском јез. је повећање продуктивности неких суфикса у класи *n. attributiva* – као што су нпр. *-ош* (типа *дођош*, *женскарош*) или *-оња* (*главоња*, *трбоња*) – могло бити подстакнуто контактима са суседним неслов. језицима¹¹ и утицати да суфикс *-аць не буде идеалним представником ове категорије. Утицај су могли вршити и неки други, страни по пореклу афикси (упор. срп. *брк-ајлија*, мак. *мустаклија* ⇔ рус. *усач*; чеш. *visáč*); срп. *хвал-ија*, мак. *фалбаџија* ⇔ рус. *хвастун*, чеш. *vychloubač* итд.).
- г) Упркос приливу нових, страних суфикса (упор. нпр. и новије, западноевр. по пореклу суфиксе *-ер*, *-ант*, *-ист(а)* и др.) – суфикс *-ач* стоји данас у српском језику у центру категорије *n. agentis* (упор. новију творбу типа *излагач*, *добављач*, *подизвођач* и сл.) после дугог пребивања на њеној периферији.¹² Уз могућност продирања из народних српских говора¹³, на такав његов развитак могло је утицати и ограничавање употребе активних партиципа презента у систе-

⁸ Упор. СП 1: 107.

⁹ Упор. СП 2: 34–35.

¹⁰ Суфикс је, претпоставља се, у словенске језике је ушао у саставу позајмљеница са суфиксом *-ing* из германске групе језика (Фасмер 1: 276; 3: 234).

¹¹ Упор. Радић 2018: 12–13; 47–66. СП постулира њихово псл. порекло (СП 1: 78, 133). Упор. нпр. пољ. *chudosz*, *gluchoń*; рус. *тихоня* и сл.

¹² У РКСС се јавља само у невеликом броју апелативних изведеница: *ковачь* 2: 460, *тъкачь* 3: 334; *покръивачь* 3: 349; *оучиначь* 'arbitер' 3: 398; *отъговорачь* 2: 248.

¹³ У срп. дијалектима његова активност је несумњива (упор. нпр. неке архаичне дијал. лексе-ме: *здѹѹч* 'вјештац, вједогоња' (РГП), *врзувач*, *знѹч*, *имѹч* (РГЈС), *дѹвѹч*, *вѹзѹч*, *пѹјѹч* (СР) итд.).

мима јсл. језика¹⁴ будући да су значења агентивних именица и активних партиципа била веома блиска. Супротна тенденција огледа се у рус. јез., где је активни партицип (*причастие*) садашњег времена у супстантивној функцији добио широко распрострањање (упор. срп. *читач* : рус. *читающий* 'који чита').

Можемо закључити да су на данашњи продуктивни статус ова два псл. суфикса могле деловати како неке унутарсистемске (међусобни синонимијски односи, односи са другим изофункционалним афиксима), тако и међусистемске (граматичко-творбене) релације, а поред тога и неки спољашње мотивисани фактори (језички контакти, позајмљивање).

2.3. На парадигматске односе суфикса који се јављају у творбено-семантичким категоријама *nomina agentis* и *nomina attributiva* утичу и одређени извансистемски фактори.

2.3.1. Комуникативна потреба за номинацијом нових појмова била је један од важних чинилаца који је могао довести до промена у парадигматским односима суфикса и утицати на статус њихове продуктивности.

Знаковит је у овом погледу положај суфикса **((-l)-ьн)икъ*, који се као активан и продуктиван јавља и семантичком пољу предмета (упор. рус. *напильник* 'турпија', чеш. *pilník* 'турпија', пољ. *licznik* 'бројач, бројило', срп. *будилник*, буг. *приемник* 'радио-пријемник' итд.). Он је преинтеграцијом био издвојен у кругу адјективних творбених база са односним суфиксом **-ьн-* у класи *n. attributiva* (**grěšьnъ* (човек) : **grěš-ьн-икъ*) добивши у тој вези и опште односно значење, што је утицало и на даљи опсег његових функција: нетипичност за категорију *n. agentis* у ужем смислу (активни вршиоци радње) и ширење на поткатоорију *n. professionis* (карактерисање лица по њиховој професионалној припадности), као и на семантичко поље предмета. Због отворености овог поља за прилив нових назива, дати суфикс је стекао велику продуктивност и прошао кроз процес граматикализујућег карактера, генерализујући опште значење упућивања на појам изражен његовом творбеном основом а смањујући способност изражавања неких посебних творбених значења.

Тако се творбена мобилност (склоност ка везивању за различите типове тв. основа) и значењска неспецификованост тј. опште значење упућивања на припадност датог појма супстантивној лексичко-граматичкој класи показују као фактори високе продуктивности овог афикса и изван разматраних категорија.

2.3.2. Продуктивни статус бројних наслеђених псл. суфикса трпео је суштинске промене и добио данашњи карактер у процесу формирања лексичке, творбене и стилистичке норме посебних словенских књиж. језика.

Тако се, на пример, руска књижевнојезичка традиција умногоме разликује од српске,¹⁵ што је свој одраз нашло и у различитој судбини неких из старо(црквено)словенске језичке стихије наслеђених творбених елемента

¹⁴ Упор. Ревзина 1969: 95–96.

¹⁵ Упор. Толстој 1988: 192.

који у срп. језику, осим у релативно ограниченом слоју апстрактне лексике, нису постали „жива старина” (упор. нпр. данас у срп. јез. непродуктивне стсл. суфиксе *-(bstv)ije, -izna, -(a)tajb*) нити развили нове, секундарне суфиксне деривате.

Агентивни суфикс *-тељ*, премда неактиван у традицији народних говора, очувао је у срп. књиж. јез. продуктивност (упор. новије изведенице *извршитељ, усрећитељ, обновитељ* итд.) упркос томе што се наш књижевни језик, у поређењу са руским, много више удаљио од славјанске књижевнојезичке традиције. Ипак, књишка природа овог суфикса огледа се у случајевима стилистичко-семантичке маркираности изведеница њиме грађених (упор. *писатељ : писац : писар; створитељ : стварилац* и сл.) или у њиховој припадности терминошком слоју лексике (*усвојитељ, тужитељ, старатељ*) и нарочито сфери „апстрактних духовних радњи” (Ристић 1982: 196). Иако током читаве историје везан за исти тип творбене основе, традиција његове употребе утицала је на то да он и данас буде активан.

2.3.3. Историјско слабљење активности неких псл. суфикса може довести не само до архаизације и непродуктивности, већ и до њихове потпуне деетимологизације (упор. нпр. данас непродуктивни псл. суфикс **-tb: *věstь < *věd-t-ŷ-s : *věděti* и сл.). Структурни показатељ ове појаве је упрошћавање морфемске структуре изведеница те њихова последична деетимологизација, као и наслојавање продуктивних за дату епоху и дату категорију суфикса (упор. нпр. срп. агентивне и атрибутивне лексеме типа *бег-ун-ац, коњ-уш-ар* (: арх. *коњух* ’коњушар’), *млад-ун-ац* и сл.).

Ово обнављање творбене структуре могло је бити мотивисано универзалном језичком тежњом ка већој формалној изражајности. Зато су и многи прасловенски творбени модели били током историје на овај начин обнављани, не само када су били потпуно деетимологизовани (упор. нпр. срп. *ул-ица* (: псл. **ula* ’шупља стабљика, трска’¹⁶) ⇒ *уличица; сун-це* ⇒ *сунашце* (: псл. **slŋ-ъse*, стсл. **БЕСЛЪНЪНЪ** [**bez-slŋ-ъпъ*] ’који је без сунчеве светлости’)), већ и онда када је постојала комуникативна потреба за већом формалном (упор. нпр. стсл. **ИСХОДАТАН** ⇔ **ИСХОДАТАНИКЪ** ’заступник, заштитник, посредник’ (СС: 274)) или експресивном обележеношћу (упор. срп. *бос-от-иња, гол-от-иња, сух-от-иња* и сл.).

Ако је појава била и довољно учестала, то је онда могло рађати контаминацијом два напоредна, изофункционална, али генетски различита афикса и издвајањем нових сложених суфикса – упор. нпр. феминин. суф. *-киња* (**-ъka/ *-ъka* ⇔ **-ун’и (-ун’а)* → *нероткиња, присојкиња, дојкиња* итд.); апстр. срп. *-оћа* / слн. *-оћа* (**-ot’a* ⇔ **-ја*); демин. *-чец* (*-че* ⇔ *-ец*); етноним. *-јанац* (**jan(in)ъ* ⇔ **-ъcb*) итд. Они су ступајући у опозиције и корелације са другим елементима датог тв. подсистема могли изазвати промену статуса њихове продуктивности.

¹⁶ Упор. Влајић Поповић 2013: 105–107.

3. Спроведена анализа на узорку одређених творбених типова у оквиру категорија *n. agentis* и *n. attributiva* показала је како неке опште историјске развојне тенденције у творбеним системима словенских језика – као што је појава суфиксних деривата неких псл. суфикса (праћена ширењем њиховог функционалног обима и развитком нових творбених значења), те појава нових, како инокосних словенских тако и страних суфикса – резултују тиме да на неком синхронном пресеку парадигматски односи између тв. елемената буду преструктурирани у погледу њиховог положаја на скали продуктивности. На тај статус може утицати и развитак синонимијских и хомонимијских творбених односа, односа између морфемске и семантичке деривације, посредна, међусистемска (творбено-граматичка) престојавања, тенденција ка граматикализацији неких псл. суфикса, као и неки, у извесном смислу спољашњи утицаји (потреба за номинацијом нових појмова, традиција употребе неког творбеног модела, тежња ка изразитости (тј. принцип јединства форме и садржине)).

Свим тим факторима мотивисана системска хијерархија продуктивности у даљем историјском развоју и еволуира као систем, чије устројство под утицајем различитих еволутивних (иновацијских или стабилизацијских) тенденција на неком будућем синхронном пресеку поново може бити преструктурирано.

ИЗВОРИ

- БТР 1976 – Андрејчин et all, *Български тълковен речник*, Софија, 1976.
- ЕССЈ – *Этимологический словарь славянских языков*, т. 1–. Москва: Наука, 1974– [41. свеска публикована 2018. године]. <<http://etymolog.ruslang.ru/index.php?act=essja>>
- ДРМД – *Дигитален речник на македонските дијалекти* <<http://dict.manu.edu.mk/>>.
- ДРМЈ – *Дигитален речник на македонскиот јазик* <<http://www.makedonski.info>>.
- Лопатин и Улукханов 2016: В. В. Лопатин, И. С. Улукханов, *Словарь словообразовательных аффиксов современного русского языка*, Москва: РАН.
- ОРСЈ – М. Николић, *Обратни речник српскога језика*, Београд: Матица српска, Институт за српски језик САНУ, 2000.
- Расковник – речничка платформа* <<http://raskovnik.org/recnici>>.
- РКСС – Ђ. Даничић, *Рјечник из књижевних старина српских*, т. 1–2–3, Београд: Вук Караџић, 1975.
- РМС – *Речник српскохрватског књижевног језика*, I–VI, Загреб – Нови Сад, 1967–1976.
- РСА – *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, књ. 1–, Београд: Српска академија наука и уметности, 1959– [21. том публикован 2019. године].

- РСХР – *Руско-српскохрватски речник* (ред. Б. Станковић), Москва: Русский язык, Београд: Матица српска, 1988.
- ПСР – Д. Ђуришић-Стојановић, У. Радновић, *Польско-српски речник* [ред. Ђ. Живановић], т. I–II, Београд: САНУ, Завод за уџбенике и наставна средства, 1999.
- СП – *Słownik prasłowiański*, т. 1–, F. Sławski (ed.), Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk: PAN, 1974–.
- СС – *Старославянский словарь, по рукописям X–XI веков*, Р. М. Цейтлин, Р. Вечерка, Э. Благова (ур.), Москва: Русский язык, 1994.
- УХСС – А. Менас, А. Ковалј, *Українсько-хорватський або сербський словник*, Zagreb: SNL, 1979.
- Фасмер 1986/1987: М. Фасмер, *Этимологический словарь русского языка*, I–IV, Москва: Прогресс.
- ЧСР – Е. Качаник et al, *Чешко-српски речник*, т. I–II, Београд: САНУ, Завод за уџбенике и наставна средства, 2000/2001.

ЛИТЕРАТУРА

- Бернштејн 1974:** С. Б. Бернштейн, *Очерк сравнительной грамматики славянских языков. Чередования. Именные основы*, Москва: Наука.
- Вендина 1990:** Т. Вендина, *Дифференциация славянских языков по данным словообразования*, Москва: Наука.
- Влајић Поповић 2013:** Ј. Влајић Поповић, *Речите речи. Од земље до неба*, Београд: Завод за уџбенике.
- Николајев 2010:** Г. А. Николаев, *Русское историческое словообразование. Теоретические проблемы*, [2. изд.], Москва: Либроком.
- Радић 2018:** П. Радић, *Творба речи и миксоглотија. Прилози о суфиксацији у српском језику*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.
- Ристић 1982:** С. Ристић, Морфема *-тељ-* у савременом српскохрватском језику, *Наш језик*, XXV, 189–230.
- Ревзина 1969:** О. Г. Ревзина, *Структура словообразовательных полей в славянских языках*, Москва: Издательство Московского университета.
- Толстој 1988:** Н. И. Толстой, *История и структура славянских литературных языков*, Москва: Наука.

Snežana Vučković

PRODUCTIVITY IN WORD-FORMATION AND THE FACTORS WHICH AFFECT IT:
A COMBINED DIACHRONIC AND SYNCHRONIC PERSPECTIVE

Summary

The notion of word-formation productivity can be analyzed in the context of complementarity of derivational processes and derivational relations which determine both the diachronic activity of certain Proto-Slavic suffixes, and the degree of their productivity at a synchronic language axis.

Word-formation productivity can be affected by general historical tendencies (such as the occurrence of derivatives of some Proto-Slavic suffixes and the development of new suffixes, both original Slavic ones and foreign ones), as well as certain intrasystemic and extrasystemic factors. The systemic hierarchy of productivity evolves in a system in further historical development precisely due to these factors. Furthermore, the structure of this system can change at some future synchronic axis due to different evolutionary (innovative and stabilizing) factors.

Keywords: word-formation productivity, Proto-Slavic suffixes, nomina agentis, nomina attributiva, derivational processes and derivational relations.